

CÂMPURI SEMANTICE ÎN *VULGATA DE LA BLAJ* (1760-1761)

Niculina Iacob

Tezaurul lexical al unei *Biblie* este copleșitor. În aceste condiții, o analiză a lexicului din perspective multiple – origine, circulație, frecvență, relații de sens, mijloace de creștere cantitativă etc. –, deși ideală, este practic imposibil de realizat¹.

Organizarea cuvintelor în câmpuri semantice nu este un element de noutate², în schimb prezintă avantajul grupării laolaltă a cuvintelor pe baza unor trăsături de sens centrale pe care acestea le au în comun, pentru ca astfel să fie mult mai transparente relațiile de sens (sinonimie, antonimie, omonimie, polisemie) care se stabilesc între cuvinte în cadrul aceluiași câmp semantic sau între cuvinte cuprinse în câmpuri diferite, precum și ariile lingvistice în care acestea circulă. De asemenea, o astfel de delimitare a cuvintelor facilitează observațiile cu privire la domeniile în care sunt prezente în mai mare măsură împrumuturile și, desigur, limba din care acestea provin.

¹ Afirmția nu este una pur impresionistă; ne-am simțit cu adevărat copleșiți atunci când, după ce am alcătuit pentru acest text biblic un indice de cuvinte care însumează 1752 de pagini (defalcat pe cărți biblice și combinat cu glosarea sensurilor în cazul acelor cuvinte care am considerat că ar putea pune în dificultate cititorul nefamiliarizat cu limba textelor vechi; vezi *Biblia Vulgata. Blaj 1760-1761*, vol. I-V, București, Editura Academiei Române, 2005), a trebuit să analizăm particularitățile lexicale ale *Vulgatei* de la Blaj. Dificultatea a constat în găsirea unei modalități pertinente de analiză a acestui nivel al textului, în condițiile în care restrângerea obiectului de cercetare și alegerea unei perspective din care să se facă investigația se impuneau de la sine. Am optat pentru perspectiva semantică, dar nu am eliminat în totalitate precizările cu privire la originea cuvintelor sau la apartenența regională a acestora, pentru că în acest fel puteam sublinia, pe de o parte, prestigiul modelului latin urmat de traducători asociați dificultății reale în care se aflau aceștia atunci când lexicul limbii române nu le oferea cu generozitate soluții pentru echivalarea termenilor din textul original, și, pe de altă parte, opțiunea lor firească pentru cuvinte care erau specifice ariei dialectale din care proveneau. În acest fel am putut evidenția un număr semnificativ de aspecte lexicale care conferă personalitate *Vulgatei de la Blaj*. Precizăm că și în privința înregistrării cuvintelor a trebuit să procedăm extrem de restrictiv, în sensul că au fost reținute numai acele cuvinte care fie sunt împrumutate de traducători din *Vulgata* în momentul traducerii, fie reprezintă calcuri sau traduceri după modelul latin, fie prezintă interes din perspectiva circulației lor.

² Cu privire la această modalitate de investigare a vocabularului, vezi Angela Bidu-Vrâncianu, *Structura vocabularului limbii române contemporane*, București, 1986. Pentru modele de structurare a lexicului vechii române literare în câmpuri semantice, vezi *ILRL. Epoca veche (1532-1780)*, vol. I, p. 175 ș.u., 377 ș.u.; *Contribuții la istoria limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688-1780)*, coord. Ion Gheșe și Gh. Chivu, Cluj-Napoca, Clusium, 2000, p. 153 ș.u.

Dacă această traducere a *Bibliei* ar fi fost tipărită și pusă în circulație în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în mod cert, multe dintre împrumuturile ocazionale prezente în textul *Vulgatei de la Blaj* s-ar fi impus, mai cu seamă că cele mai multe dintre ele se dovedesc chiar de la început bine adaptate la sistemul limbii române. Nici când până la această traducere limba română nu împrumutase atâtea cuvinte din limba latină. Dar aceste împrumuturi s-au stins³ de îndată ce au prins viață, pentru că au rămas închise între copertele *Vulgatei de la Blaj*, un fel de muzeu de antichități, neprețuit astăzi, după aproape două secole și jumătate, prin raritatea „pieselor” pe care le cuprinde. A fost o bucurie pentru noi, desigur, să descoperim un asemenea tezaur, dar nu am putut să nu ne gândim că la 1760 s-a ratat șansa ca, mai devreme cu câteva decenii, să se producă ceea ce specialiștii au numit, mai mult sau mai puțin justificat, „reromanizarea” limbii române.

În clasificarea semantică pe care o propunem în continuare, vom urmări numai termenii care se încadrează în câmpul semantic referitor la *acțiuni, procese și rezultatul acestora*⁴, precizând, acolo unde este cazul, dacă pentru termenii analizați prezența în *Vulgata de la Blaj* reprezintă și prima înregistrare în texte.

1. *Acțiuni referitoare la relațiile umane*

Forma cu *a-* protetic *a ajudeca* a verbului *a judeca*: „Să mâncați și să beți la masa Mea întru împărăția Mea și să ședeți pe scaune, *ajudecând* doasprăzece neamuri ale lui Israel”. (Lc 22,30) nu se înregistrează în dicționare, dar se poate înscrie în rândul altor cuvinte care apar cu *a-* în textele vechi⁵.

O singură dată am înregistrat în text verbul *a bistătui* (<mg. *biztat* „asigura”) „a îndemna”: „Senaheriv asupra Iudei năvălind și pre Dumnezeu ceriului blăstămând, Ezechie *bistătuiește* norodul a nădăjdui în Domnul, de la care el cu laude și cu blăstămuri să sârguiaște a-l dezmanda”. (2Par rezum. cap.32), care nu se regăsește și în dicționarele limbii române.

Verbul *a se blăzni* (<sl. *blazniti* „a înșela”) „a (se) corupe”; „a (se) abate”; „a (se) ispiti”: „Și, fiind acum bătrân, *s-au blăznit* inima lui prin muieri să urmeze dumnezei streini; nici era inima lui desăvârșit cu Domnul, Dumnezeuul său, ca

³ Trebuie spus că multe dintre aceste cuvinte se regăsesc astăzi în dicționarele limbii române, dar ele au fost împrumutate din nou, într-un alt moment din evoluția limbii române, mai aproape sau mai departe de anul 1760.

⁴ Pentru alte câmpuri semantice, vezi: N. Iacob, *Limba și stilul Vulgatei de la Blaj 1760-1761*, în *Biblia Vulgata*, vol. V, p. 864-908; I. Chindriș, N. Iacob, *Petru Pavel Aron*, Blaj, Editura Astra, 2007, p. 332-428.

⁵ Vezi Ovid Densusianu, *ILR*, II, p. 223; cf. în acest text: *apestire* „întârziere”, „amânare”: „De n-ar fi mijlocit *apestirea*, și a doaoa am fi venit” (Fc 43,10); *astrienare* „înstrăinare”: „Au doară nu e pierdere celui necurat și *astrienare* celor ce lucră nedreptate?” (Iov 31,3).

inima lui David, tătâni-său.” (3Împ 11,4), arhaism la momentul realizării acestei traduceri, se întâlnește foarte rar⁶, preferința traducătorilor îndreptându-se, firesc, spre sinonime precum *a (se) abate*, *a (se) înșela*, *a (se) sminti*. În rezumatul aceluiași capitol din care am excerptat versetul de mai sus este prezentă și forma de participiu cu sens pasiv, *blăznit*: „Solomon, cu multe muiari de alt neam să împreună și, de la dâseale *blăznit*, să întoarce la închinarea idolilor lor” (3Împ rezum. cap.11).

În urma traducerii lat. *praesumptiō, -ōnis* a rezultat sintagma *cea înainte creaderea* „păreră”, „presupunere”, în următorul context: „Până ce va răsplăti oamenilor după faptele sale și după lucrurile lui Adam și după *cea înainte creaderea Lui*” (Ecz 35,24). Reținem tot aici sintagma *înainte luarea inimii* „bănuiala inimii”, „suspiciune”, rezultată prin traducere după sintagma lat. *praesumptionem cordis*: „Văzut-au *înainte luarea inimii* lor, că rea iaste; și au cunoscut răsipirea lor, că vicleană iaste”. (Ecz 18,10).

Cu prima atestare în acest text (cf. *Indice* Jd) este cuvântul *a se cucernici* (din *cucernic*) „a se smeri”: „Că aceastea zice Domnul: „Iată, Eu voiu abate preste ea ca râul păcii și ca răpegiunea ce noroiaște slava limbilor, carea o veți suga. La ugere vă veți duce și pă genunche *să vor cucernici* voao.” (Is 66,12), cu precizarea că, după lat. *blandior, -iri* pe care îl echivalează, cuvântul românesc poate dobândi sensul „a se linguși cu scopul de a momi, de a păcăli pe cineva”: „Și, apropiindu-se zioa a șaptea, au zis cătră muierea lui Samson: „*Cucernicește-te* bărbatului tău și-l îndeamnă să-ț spuie ce face întrebarea; carea de nu vei vrea a face, te vom aprinde pre tine și casa tătâni-tău. Au doară pentru aceea ne-aț chemat la nuntă, să ne jefuiți?” (Jd 14,15).

După un sens special al verbului lat. *cognōscō, -ere* „a avea o legătură sexuală”, verbul românesc *a cunoaște*⁷ se folosește și cu acest sens, cu care se actualizează în nenumărate contexte: „Iară Adam *au cunoscut* pre Eva, muiare-sa, carea au zămislit și au născut pre Cain” (Fc 4,1); „Și *au cunoscut* Cain pre muiare sa, carea au zămislit și au născut pre Enoh; și au zidit cetate și au chemat numele ei din numele fiului său, Enoh.” (Fc 4,17); „Și *au mai cunoscut* Adam pre muiarea sa și au născut fiu și au chemat numele lui Sith” (Fc 4,25).

Pentru a echivala cuvântul lat. *separatiō, -ōnis*, traducătorii au folosit cuvântul *despreunare* (din *despreuna; des-+ (îm)preuna*) „despărțire”: „Și să nu zică

⁶ De altfel, chiar în B1688 cuvântul este extrem de rar folosit, semn că și cu un secol în urmă era resimțit ca arhaic (cf. V. Arvinte, NORMELE (1688), p. LXXIV). Și în B1688, ca și în traducerea de la 1760 și mai târziu la Samuil Micu, preferința traducătorilor se îndreaptă spre sinonime precum *a (se) abate*, *a (se) înșela*, *a (se) ispiți*, *a (se) sminti*.

⁷ Desigur că modelul este foarte important, dar folosirea verbului *a cunoaște* cu acest sens intrase deja în tradiție. În toate locurile pe care le cităm în continuare din traducerea de la 1760, în Ms.45, B1688 și Ms.4389 verbul este același (cf. V. Arvinte, ST.L.FAC., p. 94 și NORMELE (1688), p. C).

fiul nimearnicului, care să lipeaște de Domnul, zicând: «Cu *despreunare* mă va despărți Domnul de la norodul Său»⁸. (Is 56,3), cuvântul fiind la prima atestare în acest text (cf. *Indice Is*).

La prima atestare (cf. *Indice Is*) este cuvântul *a doici* (de la *doică*), care este folosit cu sensul strict „a alăpta un copil străin”, dar și cu sensul mai general „a îngriji”, „a crește”: „Căriia sora pruncului: «Vrei – au zis – să merg și să chem ție muiare ovreaie carea să poată *doici* pruncul?»” (Is 2,7); „Cătră care au grăit fata lui Faraon: «Primeaște – au zis – pruncu acesta și-l *doiceaște*, eu voi da ție plata ta». Priimit-au muiarea și *au doicit* pruncul; și, crescând, l-au dat feții lui Faraon.” (Is 2,9); „Și i-au născut sora ai Tahnes pre Ghenuvath fiuu și l-*au doicit* Tahnes în casa lui Faraon; și era Ghenuvath lăcuind la Faraon cu fiii lui.” (3Împ 11,20); „Carele au prăsit sfatul bătrânilor ce-i dedeas și au luat tinerii, carii *să doicise* cu el și sta lângă el.” (3Împ 12,8); „Și i-au zis lui tinerii, carii *fuseas doiciți* cu el” (3Împ 12,10). Forma de participiu, cu sens pasiv, o întâlnim în următorul context: „Moisii să naște, în apă aruncat și de acolo tras, de la mumă-sa *doicit* din porunca fetei lui Faraon, carea îl luase fiuu de făgăduință.” (Is rezum. cap.2).

Din ce în ce mai rar în această perioadă, sensul „a sfătui (într-o situație dificilă)” al cuvântului *a dojeni*⁸ (<sl. *doženon*) se actualizează în următoarele contexte: „Întrebat fiind de Holofern, Ahior, căpetenia amonitenilor, despre neamul lui Israil povestează minunile lui Dumnezeu despre israilitenescul norodu și-l *dojeneasțe* ca să nu îndrăznească a oști împotriva lui.” (Idt rezum. cap.5); „*Dojeneasțe* ca fieștecarele să să sârguiască a să izbăvi de protivnici.” (Lc rezum. cap.12).

Specific ariei lingvistice din care provin traducătorii acestui text este cuvântul *a grămuja* (etimologie necunoscută), folosit de obicei în enunțuri cu sens negativ, „a nu scoate nici un cuvânt”, „a nu crâcni”: „Și au aflat ca pre un cuib mâna mea tăria noroadelor și, precum să culeg oaole ceale părăsite, așa tot pământul eu l-am adunat și n-au fost cine să miște aripa și să deschiză gura și *să grămujde*”⁹. (Is 10,14). Cuvântul este aici la prima atestare (cf. *Indice Is*).

Verbul *a se împerechea* (din *în-* + *pereche*) cu sensul „a se învrăjbi”, „a se dezbină” este prezent în textul analizat, dar se impune precizarea că acest sens era deja arhaic în epocă, de vreme ce în traducerea lui Samuil Micu verbul, când se actualizează cu sensul amintit, este înlocuit sistematic cu *a se despărți*⁹: „Iară

⁸ O dovadă în plus în ce privește restrângerea circulației cuvântului cu sensul amintit este faptul că în același rezumat din B1795 (în legătură cu cvasiidentitatea rezumatelor din cele două texte, vezi N. Iacob, *Limba și stilul Vulgatei de la Blaj 1760-1761*, în *Biblia Vulgata*, vol. V, passim.) autorul rezumatului a înlocuit verbul *a dojeni* cu *a zice*: „Olofern, întrebând pre Ahior, căpeteniia amoniteanilor, despre norodul lui Israil, spune minunile lui Dumnezeu cu norodul lui Israil și-i *zice* să nu îndrăznească a oști asupra lui”.

⁹ Într-un singur loc – Mt 12,25 – din cele pe care le vom cita în continuare este același verb și în B1795.

Isus știind cugetele lor, au zis lor: «Toată împărăția *împărăceată* să va pustii; și toată cetatea sau casa *împărăceată* nu va sta.» (Mt 12,25); „Și împărăția, de *să va împărăcea*, nu poate sta împărăția aceea.” (Mc 3,24)/ „Și casa, de *să va împărăcea*, nu poate sta casa aceea.” (Mc 3,25)/ „Și Satana, de *să va scula împotriva sa*, *împerecheatu-s-au* și nu va putea sta, ci sfârșit are.” (Mc 12,26); „Iară El, cât au văzut cugetele lor, au zis lor: «Toată împărăția în sineș *împărecheată* să va pustii și casa preste casă va cădea»”. (Lc 11,17)/ „Iară și Satana, de *s-au împerecheat* întru sine, cum va sta împărăția lui? Că ziceți că Eu cu Velzevul scot dracii”. (Lc 11,18).

Substantivul *împerechere* „dezbinare”, „învrăjbire” este prezent de asemenea în traducerea de la 1760: „Deci *împărăceare* s-au făcut în gloată pentru El.” (In 7,43); „Și zicea unii dintre fariseai: «Nu e acesta om de la Dumnezeu, carele nu păzește sâmbăta». Iară alții zicea: «Cum poate omul păcătos face aceste seamne?» Și era *împărechere* între ei.” (In 9,16); „*Împărecheare* iarăși s-au făcut între iudovi pentru cuvintele aceastea.” (In 10,19). Schimbând ceea ce trebuie schimbat, este valabilă observația făcută mai sus cu privire la verb. Samuil Micu a substituit *împerechere* cu *price*.

Ca și în alte traduceri biblice, verbul *a se împreuna* și substantivul *împreunare* se folosesc frecvent și cu sens eufemistic: „a avea relații sexuale”, respectiv, „relație sexuală”: „Și, întrând la dânsa, au zis: «Slobozi-mă *să mă împreun* cu tine!», că nu știia că-i noru-sa. Carea răspunzind: «Ce-m vei da să te slujești cu *împreunarea* mea?»” (Fc 38,16); „Nesocotind de multe ori pre stăpână-sa, carea îl poftea la *împreunare*, să păreaște la domnul său și în temniță să triimite” (Fc rezum. cap.39).

A împuta (<lat. *imputo*, -*are* „a pune pe seama cuiva”) „a dojeni”, „a mostra”, „a ocări” este folosit în toate textele vechi, prin urmare textul pe care îl analizăm nu poate face excepție: „Să înfrânează înălțarea ca *să nu-ș împute* loruși viitoarele biruință, ci numai Domnului. *Împută* iară Moisi norodului murmurările și păcatele din pustie; și a sa pentru norod mijlocire.” (2Lg rezum. cap.9); „Când vei făgădui făgăduință Domnului, Dumnezeului tău, nu vei întârziia a o da, că o va cerca Domnul, Dumnezeul tău, și, de vei zăbovi, și *să va împuta* în păcat.” (2Lg 23,21); „Iară aceasta și tâlharii care era răstigniți cu El *împuta* Lui.” (Mt 27,44).

Explicabil prin aria din care provin traducătorii este verbul *a încelui* (din *în-* + *celui* <mg. *csalmi*) „a înșela”: „Rahil idoliu tătânea-său luând, pre el cercându-l, îl *înceluaște*.” (Fc rezum. cap.31); „Ce și tatăl vostru m-*au înceluit* și mi-au schimbat simbria de zece ori” (Fc 31,7); „Că și ei protivniceaste au lucrat împotriva voastră și v-*au înceluit* cu vicleșug, prin idolul Fogor și Cozvi, fata povățuitorului Madian, soru-sa, carea s-au lovit în zioa ranei pentru nelegiuirea lui Fogor”. (Nm 25,18). Desigur că și în cazul acestui cuvânt cu

circulație regională concurența vine dinspre un sinonim (*a înșela*), care nu cunoaște restricții în privința circulației¹⁰. Restricției pe care o impune factorul spațiu i se asociază, probabil, și una impusă de factorul timp: cuvântul era poate resimțit ca arhaism în epocă, de vreme ce în traducerea lui Samuil Micu, cel puțin în locurile citate mai sus, cuvântul nu se mai întâlnește¹¹.

Verbul regional *a (se) îngăzdăci* (din *în-* + *găzdac* <mg. *gazdąg*) este prezent extrem de rar în text: „Și s-au îngăzdăcit omul și mergea sporind și crescând, până ce s-au făcut mare foarte.” (Fc 26,13); „Ca să îngăjdădesc pre cei ce mă iubesc și vistierile lor să le umplu.” (Pl 8,21), general fiind, în mod firesc, verbul *a se îmbogăți*. În acest text este și prima atestare a cuvântului.

Verbul *a învita* (<lat. *invitare*) „a provoca”, „a împinge la...”, „a ațâța” este înregistrat de Ovid Densusianu¹² în rândul cuvintelor proprii limbii române din secolul al XVI-lea, exemplele fiind excerptate din texte nordice sau tipărite după manuscrise nordice. Acest aspect, coroborat cu absența cuvântului din seria celor analizate de V. Arvinte¹³ pentru B1688, confirmă circulația regională a cuvântului. Îl regăsim cu un număr suficient de mare de ocurențe în textul analizat, ceea ce înseamnă că era în uz în graiurile din aria dialectală de la nord de Mureș, fără șanse de a se impune însă din nou, în această formă, în limba literară¹⁴: „Și am căzut înaintea Domnului ca și dintâi patruzăci de zile și de nopți, pâne nu mâncând și apă nu bând, pentru toate păcatele voastre care aț făcut împotriva Domnului și l-ați învitat spre mânie.” (2Lg 9,18); „Învitatu-L-au în dumnezei streini și în urâciuni spre mânie L-au întărâtat.” (2Lg 32,16); „Văzut-au Domnul și spre mânie S-au întărâtat, că L-au învitat pre El fiii Săi și featele.” (2Lg 32,19); „Și M-au învitat în cel ce nu era Dumnezeu și M-au întărâtat în deșertăciunile sale. Și Eu îi voi învita în cel ce nu e norod, în neam nebun îi voi întărâta.” (2Lg 32,21); „Și au lăsat pre Domnul, Dumnezeul părinților săi, care îi scosese din pământul Eghiptului; și au urmat dumnezei streini și dumnezeii noroadelor care lăcuia împregiurul lor și s-au închinat lor și spre mânie au învitat pre Domnul” (Jd 2,12).

¹⁰ De exemplu: Fc – 2 ocurențe *a încelui*, 7 ocurențe *a înșela*; Iș – fiecare cunoaște numai câte o ocurență; Nm: 1 ocurență *a încelui*, 3 ocurențe *a înșela*.

¹¹ Precizăm că nu se află înregistrat nici în *Glosarul* (selectiv) din *Biblia de la Blaj – 1795*. Ediție jubiliară, Roma, 2000.

¹² ILR, II, p.316.

¹³ NORMELE (1688), p. LXVIII ș.u.

¹⁴ Avem în vedere faptul că în B1795 nu am înregistrat cuvântul în discuție în nici unul din locurile citate în continuare și nu se află înregistrat nici în *Glosarul* (selectiv) din *Biblia de la Blaj*. Este semn că Samuil Micu l-a considerat un fapt de limbă arhaic și prea puternic regional și a preferat alte cuvinte cu circulație largă în limba vremii. Cuvântul din limba română literară actuală, *a invita*, a pătruns ca neologism mult mai târziu, prima atestare a acestuia fiind în scrierile lui C. Negruzzi, 1872/1873.

Verbul *a meșteșugi* (din *meșteșug* + *-i*) este prezent în text cu sensul „a unelti”, „a pune la cale ceva rău (împotriva cuiva)”, echivalând în ambele cazuri lat. *māchinor, -āri* (fig.) „a unelti, a pune la cale (ceva rău)”: „Toți feciori a unui om sântem. Păciuiți am venit; nici ceva rău *meșteșugesc* slujile tale”. (Fc 42,11); „Cu inimă îndărăvnică *meșteșugeaște* răul și în toată vremea samână prigoniri.” (Pl 6.14).

Legat de acest sens al verbului *a meșteșugi* este și sensul „uneltire” cu care se actualizează substantivul *meșteșugire*. „Când urechile căpeteniilor ceale unite și din firea sa pre alții bine socotind, cu vicleană *meșteșugire* le înșală.” (Est 16,6); „Că pre Mardoheul, după a căruia credință și faceri de bine trăim, și pre soția împărății noastre, Esthir, cu tot neamul său, cu oricare noao și neauzite *meșteșugiri* i-au cerut spre moarte.” (Est 16,13).

O singură ocurență am înregistrat pentru cuvântul *a morcoti* (<ucr. *morkotiti*) „a-și exprima nemulțumirea murmurând, cărtind împotriva cuiva”: „Neguțătorii din besearcă scoate și fariseilor, ce *morcotea* pentru slava Sa, răspunde”¹⁵. (Mt rezum. cap.21) și tot o singură dată am înregistrat substantivul *morcotire*: „Și deminează veți vedea mărirea Domnului, că au auzit *morcotirea*¹⁶ voastră împotriva Domnului. Iară noi ce sântem? Că aș răpștit împotriva noastră”. (Iș 16,7). Concurența pentru aceste cuvinte vine în special dinspre *a murmura* și *murmurare*, frecvent întâlnite în text.

Cu o singură ocurență și la prima atestare în acest text este cuvântul *ostil* (<lat. *hostilis*¹⁷) „dușmănos”, „vrăjmaș”: „Care sânt aproape și care-s departe de tine vor lua biruință de tine, întinată, *ostilă*, cea mare cu perirea.” (Iz 22,5) (cf. *Indice Iz*).

Verbul *a pișmătări* (după *pișmătar*) „a pișmui”, care în DLR nu este înregistrat, ar putea fi o creație proprie a traducătorului de la 1760: „Cel ce *pișmătăreaște* luiși nimic iaste mai viclean decât el; și aceasta iaste răsplătirea răotății lui.” (Ecz 14,6).

¹⁵ Cf. „neguțătorii din besearică scoate și fariseilor, ce *morcotea* pentru slava Sa, răspunde” (B1795, Mt rezum. cap.21).

¹⁶ În același loc din B1795 a fost preferat cuvântul *cărtire*, ceea ce se poate constitui în indiciu în dublu sens: pe de o parte, este semn că cuvântul *morcotire* sau era deja un arhaism, sau era prea puternic regional, fiind evitat de Samui Micu. Pe de altă parte (vezi și nota precedentă), e semn că nu la fel a/au procedat autorul/autorii rezumatelor, despre a căror fidelitate față de rezumatele din *Vulgata de la Blaj* am discutat mai sus (cf. supra, trimiterea de la verbul *a dojeni* și nota 12).

¹⁷ Pentru neologismul din a doua jumătate a secolului al XIX-lea rămâne, desigur, etimologia dată în MDA (fr. *hostile*).

Verbul *a ponoslui* (<mg. *panasçol* „a se plange”, „a reclama”) „a dojeni”, „a face reproșuri”, „a ocări”, „a insulta”¹⁸ are apariții cu totul sporadice: „Și au chemat Avimeleh și pre Avraam și i-au zis: «Ce ai făcut noao? Ce am păcătuit împotriva ta de-ai adus spre mine și spre împărăție mea păcat mare? Care nu trebuia să faci, ne-ai făcut noao»”. (Fc 20,9)/ „Și iarăș, *ponosluind*, au zis: «Ce ai văzut să faci aceasta?»” (Fc 20,10), în schimb, substantivul *ponoslu* (din *a ponoslui*, derivat regresiv) „ocară”, „rușine” se întâlnește mai des în text: „Că nici au fost casa tătâni-mieu, fără numai vreadnică de moarte domnului mieu, împăratului. Iară tu m-ai pus pre mine, sluga ta, între oaspeții measii tale. Ce, dară, am de drept *ponoslu*? Au ce pociu mai mult a striga cătră împăratul?” (2Sm 19,28); „Că de la dânșii vei învăța înțelepciunea și învățătura înțelegerii și a slujii celor mari fără *ponoslu*.” (Ecz 8,10); „De cătră priiatin pentru cuvinte de *ponoslu*, și, după ce vei da, nu împuta.” (Ecz 41,28). De asemenea este prezent și *ponos* (<sl. *ponosŭ*) „reproș”, „insultă”: „Greale sânt aceastea omului înțelept: certarea casii și *ponosul* împrumutării.” (Ecz 29,35), care a și modificat semantic împrumutul din limba maghiară în urma unei coliziuni paronimice care s-a produs între cele două cuvinte¹⁹.

O creație proprie acestui text este verbul *a preacrede*²⁰ „a se încrede prea mult în ceva”: „Aceastea auzind domnul și *preacrezînd* cuvintelor muierii, s-au mâniat foarte.” (Fc 39,19). Cuvântul este prezent numai în acest context, unde în *Vulgata* traducătorul a găsit: „His auditis dominus et nimium credulus verbis coniugis iratus est valde”.

A prepune (<lat. *praepōnō, -ere*) se întrebuințează cu sensul „a bănuî”, „a suspecta”, „a nu avea încredere în cineva sau ceva”: „Carea văzând-o Iuda, i *s-au prepus* a fi curvă, că-ș acoperisă fața sa, să nu să cunoască.” (Fc 38,15); „Și, suindu-să Ghedeon pre calea celor ce zăbovie în corturi despre partea răsăritului, Novi și Iegvaa, au lovit tabăra vrăjmașilor, carii era fără grije și nimică împotriva *nu prepunea*.” (Jd 8,11); „Au doară astăzi am început pentru el a întreba pre Dumnezeu? Departe fie aceasta de la mine! *Să nu prepuie* împăratul asupra slugii sale un lucru ca acesta în toată casa tătâni-mieu, că n-au știut sluga ta ceva de acest lucru sau puțan, sau mult”. (1Sm 22,15).

Circulație restrânsă avea, probabil, verbul *a răpști* (<sl. *rŭpŭtati, rŭpŭston*) „a se răsti”, „a se dezlănțui (verbal) violent”: „Atunci împăratul, de mânîe aprins, asupra acestuia mai presus de toți fără milă *au răpștit*, nesuferindu-să a fi

¹⁸ Cuvântul se actualizează și cu sensul „a cere”, „a pretinde”, „a reclama” în următorul context: „Că despre Ioppe și Gazara, care *ponosluiești*, ei făcea în norod rană mare și în țara noastră. Acestora dăm tălanți o sută. Și nu i-au răspuns Athenovie cuvânt.” (1Mac 15,35), unde echivalează lat. *expostulō* „a cere insistent”, „a pretinde”.

¹⁹ Vezi explicațiile propuse de V. Arvinte, ST.L.FAC., p. 90.

²⁰ După modelul cuvintelor *preamări, preacurvi, preagreși, preaiubi*.

batjocorit.” (2Mac 7,39). L-am înregistrat și cu sensul „a protesta”: „Aceia să vor răsipi să mânce, iară, de nu să vor sătura, *vor și răpști.*” (Ps 58,16). Oricum, cuvântul se întâlnește foarte rar în text, fiind preferat îndeosebi sinonimul *a murmura*.

Două cuvinte pe care dicționarele limbii române nu le înregistrează sunt *a strânștelui* și *a strânști*. Dacă verbele nu se regăsesc în dicționare, în schimb, este înregistrat substantivul *striște/strânște* (<sl. *sŭręsta*), însemnând „soartă”, „noroc”, „fericire”. Am putea considera verbele creații proprii ale traducătorilor, de la substantiv, deși prezența în text în mai multe locuri poate fi un indiciu că verbele vor fi circulat regional în perioada respectivă, însemnând „a se interesa de soarta/sănătatea cuiva la un moment dat”; „a saluta”. Salutul adresat cuiva, la venire sau la plecare, indiferent de forma în care se exprimă, înseamnă, la modul general, „îți spun să fii sănătos”, „rămâi sănătos”. Contextele în care sunt prezente cuvintele de mai sus favorizează interpretarea în sensul amintit a celor două cuvinte: „Au aflat pre frații lui Ohozie, împăratului Iudei, și au zis cătră ei: «Cine santeți voi?» Carii au răspuns: «Frații lui Ohozie sântem și ne-am pogorât *a strânștelui* fiii împăratului și fiii împărăteasii.»” (4Împ 10,13); „Și, neștiind că-i îngerul lui Dumnezeu, *l-au strânșteluit* și i-au zis: «De unde te avem, bune tinărule?»” (Tov 5,6); „Și le-am poruncit ca să vie și pre la voi și să vă *strânștască* și să vă dea cărțile noastre despre înnoirea frăținătății noastre. (1Mac 12,17); „Și, de *veți strânști* pre frații voștri numai, ce faceți mai mult? Au nu și păgânii fac aceasta?” (Mt 5,47).

De asemenea neînregistrat în dicționare este adverbul *strânșteaste* „cu noroc”, „norocit”: „Iară cu armele și cu mânilor toate *strânșteaste* lucrând, în doao coșteiuri mai mult de doaozeaci de mii au ucis.” (2Mac 10,23). Existența adverbului este încă un indiciu în privința circulației regionale a derivatelor de la cuvântul *strînște/strânște*, care este și el prezent în text: „Iară în întâia răsărita soarelui amândoi s-au lovit. Aieștia, adecă a biruinții și a *strânștii*, făgăduitoriu cu puteare pre Domnul având; iară ceia pre povățuitoriu războiului îndrâzneală avea.” (2Mac 10,28).

Cuvântul *șoptitor* (din *șopti* + *-tor*) se folosește cu sensul „cârtitor”, „clevetitor”: „Și vor ști cei ce rătăcesc cu duhul înțeleagerea, și *șoptitorii* vor învăța legea.” (Is 29,24).

Cu sensul „a da de știre”, „a înștiința” se folosește verbul *a tudumăni* (din *tudumană* <mg. *tudomány*), un regionalism, prezent însă o singură dată în text: „De va fi boul împungătoriu de ieri și de alaltăieri și *au tudumănit* stăpânului său și nu l-au închis și va ucide bărbat sau muiare, și boul cu pietri să să împroaște, și pre stăpânul lui îl vor ucide.” (Is 21,29).

2. Acțiuni diverse

Cuvântul *a ageri* (din *ager*) „a face iute (în mișcări)” este la prima atestare în acest text (cf. *Indice* 1Mac) și cunoaște o singură ocurență în contextul: „Și elefanților le-au arătat sânge de strugure și de mure, ca să-i *agerească* spre războiu.” (1Mac 6,34).

Cu un sens neobișnuit se folosește verbul *a cheri* (din *chiar* „clar”) „a lămuri”, (aici) „a rosti corect”: „Îl întreba: «Zi, dară, ‘Shivoleath», ce să tâlcuiască ‘spic’. Care răspundea «Sivvoleth» cu aceeaș slovă neputând *chieri* spicul. și, îndată apucându-l, îl ucidea într-aceeaș treacerea Iordanului; și au căzut într-aceeaș vreamă din Efrem patruzăci și doao de mii.” (Jd 12,6). Cuvântul cunoaște numai această ocurență în tot textul.

Prezența cuvântului *a (se) deschilini* (din *deschilin*, cu etimologie necunoscută, pus însă în legătură cu mg. *keülön*) „a (se) deosebi”; „a (se) separa” în text trebuie raportată la aria dialectală din care provin traducătorii. Spre deosebire de alte cuvinte regionale, care sunt numai accidental prezente în text, acesta apare relativ frecvent: „Și vei sfinți și pieptuțul acel jârfit și spata carea din berbeco o *ai deschiliniți*” (Iș 29,27); „*Deschiliniți* la voi pârga Domnului, tot cel volnic și plecat cu inima o aducă Domnului, aur, argint și aramă” (Iș 35,5); „Bărbații cu muiarile au dat covrigi și cercei, ineale și degetare; tot vasul de aur spre darurile Domnului *s-au deschiliniți*.” (Iș 35,22). Nu lipsește nici substantivul care denumește acțiunea: „Nu va fi *deschilinirea* feațelor, așa pre cel mic îl veți asculta ca pre cel mare, nici veți priimi fața căruiva, că a lui Dumnezeu iaste giudecata. Iară, de vi să va vedea ceva greu, aduceți la mine și eu voi asculta”. (2Lg 1,17); „Pruncii voștri, de carii ați zis că să vor duce robi, și fiii carii astăzi nu cunosc *deschilinirea* bunului și a răului, aceia vor intra și lor le voi da pământul și-l vor moșteni.” (2Lg 1,39). În traducerea lui Micu, cel puțin în locurile citate mai sus, cele două cuvinte nu se mai regăsesc²¹, ceea ce înseamnă că au fost evitate din cauza circulației lor restrânse.

Verbul *a dezvolbi/a dezvoalbe* (<lat. *disvolvère*) „a interpreta”, „a tâlcui”, „a dezvălui” era arhaic²² și la momentul realizării acestei traduceri: „Carele

²¹ De asemenea, nu sunt înregistrate nici în *Glosarul* (selectiv) din *Biblia de la Blaj*.

²² L-am întâlnit în *Țiganiada*, dar aici ar putea fi întrebuințat cu scop expresiv-estetic, pentru a sugera vorbirea „proastă” a țiganilor, sau, așa cum aflăm chiar din discuțiile personajelor din metatext, pentru că „poeticul” intenționează „să puie în obicei sau doară să pomenească numai nește cuvinte obicinuite în multe părți, pe-unde s’ află românii, mai virtos în Ardeal, doară ca să le scape de la perire, căci acum puțin foarte și numai între țărani le vorbesc” (I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, București, 1973, p. 35): „Spuneți-m, rogu-vă, ce greutate/Are un vodă? Eu *voi dezvolbi-o*:/ Doarme ca noi pă dungă, pă spate,/Sau cum vra, pân’[ce] să face zio;/ Apoi sculându-să bea și mîncă/Sau îș’razămă capul în brîncă” (*ibidem*, p. 320).

împăratului *dezvoalbe*²³ visul despre un mare chip și tâlcuirea lui despre patru părți.” (Dn rezum cap.2).

A se întâmpi (din *în-+ tâmpi*; din *tâmp* „tocit”) se folosește cu sensul „a se toci”, cu referire la diverse obiecte care au tăiș sau sunt ascuțite: „De să va *întâmpi* fierul, și acesta nu ca întâiu, ci va fi *întâmpit*, cu multă osteneală să va ascuți, și după sârguire va urma înțelepciunea.” (Ecl 10,10).

Verbul *a se învești* (<lat. *investiō*) „a (se) înveșmânta”; „a (se) împodobi”: „Cu dreptatea m-am îmbrăcat și *m-am înveștit*, ca cu un văjmânt și cu o steamă, cu judecata mea.” (Iov 29,14). Ar fi prea mult să atribuim traducătorului acestui verset intenționalitate artistică, dar, ca și în alte locuri, rezultatul trădează un simț artistic deosebit al traducătorului, care a folosit meșteșugit verbul tocmai acolo unde era nevoie să fie pus în evidență sensul figurat („a se împodobi”) pe care îl are lat. *investiō*. În B1688 și B1795 se realizează nuanțarea impusă de context, dar *a înveli* nu poate nici pe departe dobândi conotațiile verbului *a se învești*²⁴. Credem că nici variantele românești de mai târziu, atâtea câte am comparat, nu au putut egala în acest punct traducerea din *Vulgata de la Blaj*.

O întregă familie lexicală se dezvoltă în text pentru a exprima sensurile „a pândi”, „pândire”, „persoană care pândește”. Cuvintele pe care le avem aici în vedere sunt *a leșui*, prezent foarte rar în forma cu *a-* protetic – *a aleșui* –, cu radicalul (*a*)*leș* (<mg. *les* „pândă”) + sufixul *-ui*, *leșuire* și *leșuitor*. Legătura cu etimonul este și mai bine subliniată prin respingerea în mod obișnuit a protezei: „Iară carele nu l-au *aleșuit*, ci Dumnezeu l-au dat în mâinile lui, voi rându-i ție loc la care trăbuie să scape.” (Iș 21,13); „Căci când voi lua noroadele de la fața ta și voi lăși hotarile tale nimene nu va *leșui* pământului tău, suindu-te și arătându-te înaintea Domnului, Dumnezeului tău, de trei ori în an. (Iș 34,24); „Cine va ucide cu deadinsul pre aproapele său, și prin *leșuiri* de la oltariul Mieiu îl vei zmulge, să moară.” (Iș 21,14); „Deci toți fiii lui Israil sculându-să din șederile sale, au întins șireagul în locul ce să chiiamă Vaalthamar; și *leșuirile* care era împregiurul cetății încet au început a să deascoperi” (Jd 20,33); „Cu carele iarăș Dalila l-au legat și au strâgat: «Filisteii asupra ta, Samson!», în cămară *leșuitorii* gătiți fiind! Carele așa au rupt legăturile ca firele pânzelor.” (Jd 16,12); „Și au pus fiii lui Israil *leșuitorii* împregiurul cetății Gavaa.” (Jd 20,29).

Verbul *a mâneca* (<lat. *manico*, *-āre*) se actualizează cu mai multe sensuri în acest text, „a porni dis-de-diminează”, „a se îndrepta spre...”, „a căuta spre”, „a se grăbi”: „Cel ce va *mâneca* la ea [înțelepciune – n.n.] nu să va osteni, că o va

²³ La Micu este *dezlegând visul*, în locul cuvântului *dezvoalbe*, semn că autorul rezumatului a renunțat la arhaismul prezent în textul de la 1760 (în rest urmează cu fidelitatea obișnuită rezumatul din această traducere).

²⁴ „Și cu dreptatea mă îmbrăcam și *mă învăliam* cu judecata, întocma cu veșmîntul (B1688); Și cu dreptatea mă îmbrăcam, și *mă învăleam* cu judecata ca cu o haină” (B1795).

afla șezând în ușa sa.” (Înț 6,15); „Și, de vei vedea pre cel înțelept, *mâneacă* la el, și treaptele ușii lui le freace piciorul tău.” (Ecz 6,36); „Cel ce să teame de Domnul va priimi învățătura Lui, și cei ce vor *mâneca* cătră Dânsul vor afla blagoslovenie.” (Ecz 32,18); „Inima sa o va da a *mâneca* cătră Domnul, Cel ce l-au făcut, și înaintea Celui Preaînalt să va ruga.” (Ecz 39,6); „Sufletul meu Te-au dorit noaptea, ci și cu sufletul meu întru ceale dinlontru inimii mele dimineță *voiu mâneca* la Tine.” (Is 26,9).

Cu un sens mai puțin obișnuit – „a se complace într-o stare de inactivitate, care slăbește organismul, îl face să devină lipsit de vitalitate” – se actualizează cuvântul *a se mârșăvi* (după *mârșav*) în următorul context: „Cătră carii Iosue au zis: «Până când *vă mârșeviți* cu lenevirea și nu întrați la moștenirea pământului care Domnul, Dumnezeul părinților voștri, l-au dat voao?»” (Jos 18,3).

O formație onomatopeică (de la interj. *mec*, prin care se imită strigătul caprei) cu circulație regională este cuvântul *a mechera*/ var. (a) *mecherezi* (despre capre) „a mecăcăi”: „De unde au fost de au adus acasă un ied de capre, (Tov 2,20)/ A căruia glasul *mecherezind* auzindu-l bărbatul ei, au zis: «Vedeți ca nu cumva să fie de furat, întoarceți-l stăpânului său, că nu ni-i slobod noao a mânca ceva de furat au a atinge»”. (Tov 2,21). Aceasta este și cea dintâi atestare a cuvântului (cf. *Indice* Tov).

Verbul *a se mește* se înregistrează în acest text cu sensul etimologic, (<lat. **miscere* „a amesteca”), despre care s-a afirmat că ar fi reconstituit de latiniști în secolul al XIX-lea²⁵. Iată, așadar, că reconstituirea trebuie pusă chiar pe seama latiniștilor din prima generație, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În MDA se precizează sensurile curente în textele vechi: „a pregăti o băutură (pentru a o servi), a turna în pahar, a oferi de băut”; „a scoate”, în vreme ce sensul „a amesteca”, pe care-l actualizează textul nostru, este caracterizat drept *suspect*: „Și, apropiindu-te la ceale aproape a fiilor Ammon, păzește să nu oștești împotriva lor, nici *să te mești* la războiu, că nu-ți voi da din pământul fiilor Ammon, că fiilor lui Lot l-am dat spre moștenire.” (2Lg 2,19).

De la sensul „cantitate mare de oameni, de lucruri, de fapte etc.” pe care îl poate avea substantivul *noroi* într-un context ca acesta: „*Noroiu* de cămile te va acoperi, drumarii Madiamului și Efanului, toți de la Sava vor veni, aur și tămâie aducând și lauda Domnului vestind.” (Is 60,6), verbul *a noroi* s-a putut îmbogăți cu sensul „a veni în număr foarte mare”, așa cum se poate vedea în următorul verset: „Iară fiii lui să vor chema și vor aduna mulțime de oaste multe. Și va veni grăbind și *noroi* și să va întoarce și să va întărâta și să va lovi cu vârtutea lui.” (Dn 11,10).

²⁵ Cf. M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, II, București, 1969, p. 77.

Circulație regională are verbul *a (se) opăci* (<srub. *opačiti*) „a opri”; „a împiedica (pe cineva) să întreprindă ceva”: „Și au fost de *au opăcit* norodul pământului mânilor norodului Iudei și i-au turburat în zidire.” (Ezr 4,4); „Ci și de la mine s-au poruncit orice trebuie să li se facă de la bătrânii jidovilor spre zidirea casii lui Dumnezeu, ca din lada împăratului, adecă din dăjdile ce să dau din ținutul peste râu, cu de-adinsul cheltuielile să se dea bărbaților acelora, ca *să nu să opăcească* lucrul.” (Ezr 6,8); „Și, năvăliri făcând, i-*au opăcit*, ca să nu să săvârșască zidirea în toată vremea vieții Chirului împăratului; și au lungit zidirea în doi ani, până la împărăția lui Darie.” (3Ezr 5,73).

Întrebuințat rar este verbul *a pesti* (cu etimologie nesigură; e pus în legătură cu *peste*) „a întârzia un timp”, „a zăbovi”: „Iară de va zice sluga cea rea în inima sa: «*Pesti-va* domnul meu a veni». (Mt 24,48); Iară de va zice sluga aceea întru inima sa: «*Pesti-va* domnul meu a veni» și va începe a bate slugile și slujnicile și a mânca și a bea și a să îmbăta.” (Lc 12,45). Și substantivul *apestire* „întârziere”, format de la verb, având însă și *a-* protetic în structură, este numai accidental prezent în text: „De n-ar fi mijlocit *apestirea*, și a doaoa am fi venit” (Fc 43,10)²⁶.

O creație lexicală interesantă, pe care am pus-o pe seama traducătorului acestei părți din *Prorocia Ionei* este verbul *a prorovedui* „a proroci”, „a propovădui”²⁷. De la *proroc*, prin analogie cu verbul *a propovedui*, traducătorul a ajuns la un cuvânt nou, pe care îl întâlnim însă exclusiv în această carte din textul biblic tradus la 1760: „Iona, de la Dumnezeu trimis *să proroveduiască* în Ninive, cu corabia fuge în Tharsis de cătră fața Domnului.” (Iona rezum. cap.1); „Scoală și mergi în Ninevea, cetatea cea mare, și *proroveduiaște* într-însa, că s-au suit răotatea ei înaintea Mea!” (Iona 1,2); „Iarăși trimițându-să Iona cătră niniviteani, *proroveduiaște* surparea cetății.” (Iona rezum. cap.3). *A proroci* nu mai apare în această carte, în schimb, *a propovedui* este prezent: „Scoală și mergi în Ninivea, cetatea cea mare, și *propoveduiaște* într-însa propoveduirea carea Eu grăiesc cătră tine!” (Iona 3,2); „Și au crezut oamenii niniviteani în Dumnezeu; și *au propoveduit* post și s-au îmbrăcat cu saci de la cel mai mare până la cel mai mic.” (Iona 3,5).

A rugi (<lat. *rūgīre*) (despre animale) „a rage”: „Au *rugi-va* măgariul sălbatec când va avea iarbă? Sau va mugi boul când va sta dinnaintea ieslii pline?” (Iov 6,5); „După El *va rugi* sunetul, tuna-va cu glasul mărimii Sale și nu va cerceta când să va auzi glasul Lui.” (Iov 37,4). Se actualizează, firește, în text

²⁶ Prezența accidentală a celor două cuvinte în acest text, coroborată cu faptul că ele nu se regăsesc în aceleași locuri în traducerea lui Samuil Micu – de fiecare dată, în cele trei contexte citate, sensul exprimându-se la Micu prin verbul *a zăbovi* – și cu absența lor din *Glosarul* (selectiv) din *Biblia de la Blaj*, este semn că intraseră în sfera arhaismelor la momentul respectiv.

²⁷ În textele vechi, cele două cuvinte – *a proroci* și *a propovedui* – se folosesc uneori amestecat, semn că, la un moment dat, distincția semantică dintre ele se anulase.

și substantivul *rugire* „răget”; (fig.) „strigăt de disperare”: „Mai înainte de-a mânca, suspin, și ca apele ce undează, așa-i *rugirea* mea.” (Iov 3,24); „*Rugirea* leului și glasul leiței și dinții puilor de lei s-au zdrobit.” (Iov 4,10); „Plecă-să spre fătare și fată și slobod *rugirea*.” (Iov 39,3)²⁸.

Verbul *a steji/a stăji* (<sl. *sŭtežati*) „a (se) grăbi”, „a impune cuiva să acționeze repede”, „a presa”, care apare frecvent în textele din secolul al XVI-lea²⁹, l-am înregistrat o singură dată în traducerea de la 1760: „Și îndată, bărbații aceia legați, cu nădragii săi și cu tiverile și cu încălțămintele și cu vejmintele s-au aruncat în mijlocul cuptoriului ce ardea cu foc, (Dn 3,21)/ Căci că porunca împăratului *stăjiua*. Iară cuptoriul era aprins foarte și pre bărbații aceia, carii îi aruncase pre Sidrah, Misah și Avdenago, i-au omorât para focului.” (Dn 3,22).

Cu o singură ocurență am înregistrat și verbul *a strechea* (din *streche*) (despre animale) „a porni în goană, speriat (sau ca și cum ar fi speriat) de streche”: „Și, agiungând la aria lui Hidon, ș-au întins Oza mâna să sprijinească sicriiul, că un bou, *stretind*³⁰ puțântel, îl plecase.” (1Par 13,9). Cuvântul circulă și astăzi în vorbirea populară.

A se zăuita (din *ză-* + *uita*) „a uita”: „Cinsteaște pre tatăl tău și de suspinul maicii tale *să nu te zăuți*.” (Ecz 7,29) apare o singură dată în text. Cuvântul este prezent și mai târziu, dar rar, în textele reprezentanților Școlii Ardelene³¹. Circulă și azi în Banat și e dat ca exemplu de influență sârbă pentru exprimarea aspectului (prin prefixul *ză-*) la verbul românesc.

²⁸ Cele două cuvinte nu se mai întâlnesc în aceleași locuri din B1795 și nici nu sunt înregistrate în *Glosarul* (selectiv) din *Biblia de la Blaj*, este semn că aveau circulație periferică, fiind păstrate doar în unele graiuri nordice.

²⁹ Vezi Ovid Densusianu, ILR, II, p.338.

³⁰ În ce privește această formă a cuvântului în discuție, trebuie precizat că în *Vulgata de la Blaj* am consemnat un număr relativ mare de grafii hipercorecte de tipul: *să înteaie* (Ecl 11,5); *ai întegat* (Iov 10,10, 11); *tica* „chica” (2Sm 14,26); *titie* (Iș 39,21), (Pr 16,4); *titiu* (Iș 39,21); *știop* (Pr 21,18), (2Sm 19,26); *ștop* (2Sm 4,4; rezum. cap.9; 9,13); *ștopul* (2Sm 5,8); *ștopului* (Iov 29,15); *ștopi* (2Sm 5,8), (Ir 31,8); *ștopii* (2Sm 5,6); *biașintine* (Iș 39,19) – față de *biachint* (Iș 29,22); *biachintină* (Iș 39,20); *rânteza* (Ir 5,8), *rântezați* (Ir 31,7), *rântezărilor* (Ir 8,16), față de *rânchezarea* (Ir 13,27) – în aceeași carte biblică. Prezența acestora este, pe de o parte, semn că palatalizarea dentalelor se producea în mod curent în zona din care provin traducătorii și că ei au încercat să evite această particularitate dialectală, iar, pe de altă parte, aceste forme sunt mărturii ale trecerii lui [k] la [t] și chiar la [ʃ] – *biașintine* (Iș 39,19), în diferite graiuri din Transilvania, inclusiv în Transilvania de sud-vest, unde s-a tradus textul analizat.

³¹ Nu l-am întâlnit în B1795, l-am întâlnit însă la Paul Iorgovici: „Iar tu, cititoriuale binevoitor, dache vei deschide ochii minți[i] tale și vei strebate la redicina cuvintelor a limbii nostre (...), te vei încredința că cuviintele cele de lipse în limba nostre pentru sciințe se cuprind înveluite în redicina cuvintelor a limbii nostre și pentru aceea *s-au zăuitat* din limba nostre, pentru că sciințele ca pricina a cuvintelor acelora s-au vescezit în limba nostre una cu starea nații” („La cetitoriu”, în *Observații de limba rumânească*, Buda, 1799; ap. Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu,

3. Procese mentale și psihice; manifestări

*A se băigui*³², în varianta *a se buigui* (cu etimologie nesigură, este pus în relație cu mg. *bolyongni*) apare destul de rar, fiind concurat de regulă de sinonimul *a se spăimânta* și în mai mică măsură de alte sinonime: Comparând câteva dintre versetele unde traducerea de la 1760 are forme ale verbului *a se buigui*: „Și au fost minune în tabără prin câmpuri, ci și tot norodul stărilor, carii să dusease a prăda, s-au buiguit și s-au turburat pământul și s-au întâmplat ca o minune de la Dumnezeu.” (1Sm 14,15); „Și, auzând Saul și toți israilteanii cuvintele filisteului acestuia, *să buiguia* și să temea foarte.” (1Sm 17,11); „Și casa aceasta va fi spre pildă tuturor carii vor treace și vor zice *buiguindu-să*: «Pentru ce au făcut Domnul așa locului acestuia și casii aceștia?»” (2Par 7,21) cu cele din B1688 și din B1795, constatăm că în acestea din urmă sunt prezent fie formele verbului *a se spăimânta/a se spământa*, fie formele altor verbe, care exprimă un sens oarecum apropiat de sensul exprimat de *a se buigui*. Este prezent, de asemenea, adjectivul provenit din participiu, *buiguit*: „Și i-au bătut cu rană mare foarte, așa cât buiguiț pulpa coapsei și-au pus. Și, pogorându-se, au lăcuit în peștera pietrii Etam.” (Jd 15,8) și nu lipsesc substantivele *buiguială* și *buiguire*, formate de la verb, prin care se desemnează starea de „zăpăceală”: „Și, auzând oamenii aceia cuvintele ei, socotia fața ei; și era în ochii lor *buiguială*, pentru că de frumsețea ei să mira foarte.” (Idt 10,14); „Aduce sfetnici spre săvârșit bolund și judecătoriu spre *buiguire*” (Iov 12,17).

Verbul *a(se/-și) bănui* (<mg. *bänni*) este folosit cu sensul „a regreta”, „a (se) căi”: „Ș-au bănuit că făcuse om pre pâm<â>nt. Și atingându-să cu durearea inimii dinlăuntru, (Fc 6,6) / «Șterge-voi – au zis – omul carele l-am zidit de pre fața pământului, de la om până la jivini, de la cel ce să târiește până la paserile ceriului, că *Îm bănuiesc* că i-am făcut pre ei»”. (Fc 6,7); „Și, *bănuindu-ș* fiii lui Israil pentru fratele său Veniamin, au început a zice: „Luatu-s-au un neam din Israil” (Jd 21,6); „Și tot Israilul foarte *ș-au bănuit* și s-au pocăit pentru uciderea unui neam din Israil.” (Jd 21,15). Alături de verb, pentru a exprima sensul „căință”, „regret”, se folosește și substantivul *bănuire*: „Deci biruitoriu în Israil nu va ierta și cu *bănuire* nu să va pleca, că nu-i om *să să bănuiască*” (1Sm 15,29).

De la cuvântul *bolând/bolund* (<mg. *bolond*) „nebun”, întrebuițat cu valoare adjectivală: „Aduce sfetnici spre săvârșit *bolund* și judecătoriu spre *buiguire*” (Iov 12,17) și cu valoare substantivală: „Adevărat, pre *cel bolund* îl ucide mâniia, și pre cel mic îl ucide pizma. (Iov 5,2) / Eu am văzut pre *cel bolund*

ILRL₂, p.472) și în *Țiganiada*: „Iar’ în cea curte mândră măiastră, / Voinicii *zănuțându-și* de toate / Bea, mânca, juca, ședea-în fereastră.” (Ioan Budai-Deleanu, *Țiganiada*, București, 2005, p. 106).

³² Verbul *a băigui* este destul de frecvent astăzi în vorbirea populară, cu derivatele lui, având sensul „a fi confuz în exprimare”, „a înșira cuvinte fără rost”, extinzându-se și la stări comportamentale confuze.

cu rădăcină tare și i-am blăstămat frumseța lui îndată.” (Iov 5,3), se dezvoltă o familie lexicală bine reprezentată în textul de față: *bolânzește/bolunzește* „nebunește” – „Întru toate acestea n-au păcătuit Iov cu buzele sale, nici bolunzește ceva au grăit împotriva lui Dumnezeu.” (Iov 1,22); „Iară Iov bolunzește au grăit, și cuvintele lui nu răsună învățătura.” (Iov 34,35); *bolânzie/bolunzie* „nebunie” – „Lovească-te Domnul cu bolunzie și cu orbie și cu răpirea minții.” (2Lg 28,28); „Iară de nu vor asculta, vor trece prin sabie și să vor mistui în bolunzie.” (Iov 36,12).

Verbul *a dezământa* (din *dez-* + *minte*) „a scoate cuiva din minte o hotărâre, o convingere, un gând”, „a abate de la o intenție”, „a deconsilia” este la prima atestare în acest text: „Ieșit-au fiii lui Velial din mijlocul tău și *au dezământat* lăcuiorii cetății sale și le-au zis: «Să meargem să slujim dumnezeilor streini, pre carii nu-i știți».” (2Lg 13,13). Cuvântul circula în epocă, dovadă că prima atestare propusă în MDA este chiar din această perioadă, la un reprezentant al Școlii Ardelene (Ioan Molnar, *Retorică, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvântări*, Buda, 1798). L-am întâlnit, de asemenea, în câteva locuri în *Țiganiada*³³.

Verbul *a se văznesi* (<sl. *vъznesti*), cu circulație în secolul al XVII-lea³⁴ se folosește o singură dată în acest text, cu sensul „a se considera într-un anume fel, semeșindu-se”: „ci încă fiind cu toții întru închinarea de idoli, în răpiri și în nemilostivire, pre sâneși drepti a fi *să văznesea*” (Ir rezum. cap.2). Că verbul nu mai era în uz în perioada respectivă o dovedește în primul rând faptul că nu l-am înregistrat decât o singură dată în tot textul de la 1760. Apoi, cuvântul este eliminat din rezumatul corespunzător din traducerea lui Samuil Micu: cel care a întocmit acest rezumat în textul de la 1795, urmând rezumatul din *Biblia lui Petru Pavel Aron*³⁵, a preferat, firește, un cuvânt cu circulație largă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: *a se socoti*.

³³ „Însă băgând de samă că un feliu de poezie de-aceste, ce să chiamă epicească, pofteste un poet deplin și o limbă bine lucrată, nesocotită dar ar fi să cânt fapte eroicești, mai vârtos când nice eu mă încredințaz în putere, iar neajungerea limbii cu totul mă *desmântă*” (Budai-Deleanu, „Prolog” la *Țiganiada*, p. 7; „Numa Vlad, cu inimă nefrântă/ Și-înarmat, pre păgânul așteaptă./ Nimic de la scopos *nu-l desmântă*” (*ibidem*, p. 117); „Aceste eu vă zic nainte,/ Ca-întru-alergare de stăpânie,/ Cumva doar *să nu vă desmante*/ Sau să vă-adămănească-o numire/ A unii sau altii forme care/ Ar plăcea la partea cea mai mare.” (*ibidem*, p. 306).

³⁴ Cf. Al. Ciorănescu, DER.

³⁵ B1760: „Greu muștră Domnul pre fiii lui Israil și a Iudei, mai vârtos pre păstori și pre proroci, că neuitându-să la atâtea faceri de bine, de la Dumnezeu luate, pre El, care e izvorul apei vieții, părăsându-L, s-au închinat idolilor de la carii nimic de bine putea aștepta; ci încă fiind cu toții întru închinarea de idoli, în răpiri și în nemilostivire, pre sâneși drepti a fi *să văznesea*. Și pentru aceea îi vestește că să vor jefui”; B1795: „Tare muștră Domnul pre fiii lui Israil și a Iudei, mai vârtos pre păstori și pre proroci, că neuitându-să la atâtea faceri de bine care au luat de la Dumnezeu, pre El, izvorul apei ceii vii, părăsindu-L, s-au închinat idolilor, de

Verbul *a se zătăci* „a ramâne uimit”; „a se minuna”; „a se zăpăci” cunoaște 2 ocurențe în textul analizat: „Și casa aceasta va fi spre pildă; tot care va trece printr-însa *să va zătăci* și va șuiera și va zice: «Pentru ce au făcut Domnul așa pământului acestuia și căsii aceștia?»” (3Împ 9,8); „Și voi rășiipi pământul vostru și *să vor zătăci* preste el neprietinii voștri, când vor fi lăcuiorii lui.” (Pr 26,32). Cuvântul nu este înregistrat în dicționarele limbii române, fiind prezent, în schimb, *a se zănățici* (cu etimologie nesigură, pus în legătură cu *zănatic*) „a se zăpăci”, „a se buimăci”. Forma *zătăci* ar putea fi rezultatul unei haplologii, înscriindu-se în tendința mai largă de scurtare a cuvintelor în special în vorbirea ardelenilor.

Am comparat mai sus *Vulgata de la Blaj* cu un veritabil muzeu de antichități, neprețuit pentru raritatea „pieselor” pe care le cuprinde. Cu ediția princeps a textului tradus de echipa de ieromonași coordonată de episcopul Petru Pavel Aron (*Biblia Vulgata. Blaj 1760-1761*, vol. I-V, București, Editura Academiei Române, 2005) se poate spune că s-a făcut „inaugurarea” acestui muzeu. Ar fi un act de dreptate față de o nemerită uitare de aproape două secole și jumătate ca tezaurul lingvistic al acestei cărți să își găsească de aici înainte reflectarea în analize prestigioase ale specialiștilor. Noi am încercat doar să punem în lumină lupta acerbă a primilor traducători ai *Vulgatei* în limba română pentru a da cuvintelor virtuțile necesare înscrierii limbii române în rândul limbilor apte să redea subtilități ca cele din *Cartea Cărților*.

la carii nici un bine nu pot aștepta; ci încă fiind cu toții întru închinarea idolilor, în răpiri și în nemilostivire *să socotesc* pre sine a fi drepti; pentru aceea, le vestește că să vor jefui”.

SIGLE ȘI ABREVIERI

- V. Arvinte, NORMELE (1688) Arvinte, V., „Normele limbii literare în Biblia de la București (1688)”, în vol. *Biblia 1688*, I, Text stabilit și îngrijire editorială de V. Arvinte și I. Caproșu, Volum întocmit de V. Arvinte, I. Caproșu, Al. Gafton, Laura Manea, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2001.
- V. Arvinte, ST.L.FAC. Arvinte, V., „Studiu lingvistic asupra primei părți (Facerea) din Biblia de la București (1688), în comparație cu ms. 45 și cu ms. 4389”, în *MLD*, I, p. 47-121.
- B1688 *Biblia 1688*. Text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte și Ioan Caproșu, vol. I-II, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2001.
- B 1760 *Biblia Vulgata. Blaj 1760-1761*, vol. I–V, București, Editura Academiei Române, 2005.
- B1795 *Biblia de la Blaj (1795)*, ediție jubiliară. Cu binecuvântarea Î.P.S. Lucian Mureșan, mitropolitul Bisericii Române Unite, Roma, 2000 (ediție realizată sub înaltul patronaj al P.S. Virgil Bercea, episcopul Eparhiei Române Unite de Oradea și sub egida științifică a Academiei Române, Institutul de Istorie – Cluj-Napoca; coordonatorul ediției I. Chindriș).
- Al. Ciorănescu, DER Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I.O., 2002.
- Ovid Densusianu, ILR, II Densusianu, Ovid, *Istoria limbii române*, ediție îngrijită [și traducere în limba română] de J. Byck, vol. II, *Secolul al XVI-lea*, București, Editura Științifică, 1961.
- DA *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea I, A-B, București, 1913; tomul I, partea a II-a, C, București, 1940; tomul I, partea a III-a, D-De, București, 1949; tomul II, partea I, F-I, București, 1934; tomul II, partea a II-a, J-Lacustru, București, 1937, Ladă-Lepăda,

- București, 1940, Lepăda-Lojniță, București, 1940.
- DLR *Dicționarul limbii române* (Serie nouă), București, 1965 ș.u.
- ILRL *Epoca veche (1532-1780)*, vol. I *Istoria limbii române literare*. Vol. I. *Epoca veche (1532-1780)*, coordonator Ion Gheție, București, Editura Academiei Române, 1997.
- Indice* *Indicele de cuvinte* (defalcat pe cărți biblice), în *Biblia Vulgata. Blaj 1760-1761*, vol. I-V, București, Editura Academiei Române, 2005.
- MDA *Micul dicționar academic*. Cuvânt înainte de Eugen Simion. Prefață de Marius Sala, vol. I (literele A-C), vol. al II-lea (literele D-H), 2001; vol. al III-lea (literele I-Pr), vol. al IV-lea (literele Pr-Z), București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
- MLD, I, *Biblia de la București (1688)*, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Pars I, *Genesis*, Iași, 1988 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică).
- Ms.45 *Manuscrisul românesc 45*, Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, cuprinzând copia revizuită a traducerii lui Nicolae Milescu din *Vechiul Testament*.
- Ms.4389 *Manuscrisul românesc 4389*, Biblioteca Academiei Române, cuprinzând a doua traducere din secolul al XVII-lea a *Vechiului Testament* în limba română, realizată, probabil, de Daniil Andrean Panoneanul.
- Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *ILRL₂* Rosetti, Al., Cazacu, B., Onu, L., *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1971.

ABREVIERI LA CĂRȚILE BIBLIEI

	<i>Vechiul Testament</i>				
		Ecz		Spre ecleziastul Isus, fiul lui Sirah. Ecleziasticul	
Fc	Cartea Facerii	Is		Prorocia lui Isaie	
Iș	Cartea ieșirii	Ir		Prorocia Ieremii	
Pr	Cartea preoții	Tng		Threni, adică Tânguirile lui Ieremie prorocului	
Nm	Cartea numerilor	Vr		Prorocia lui Varuh	
2 Lg	Cartea 2 leage	Iz		Prorocia lui Iezechiil	
Jos	Cartea lui Iosue	Dn		Prorocia lui Daniil	
Jd	Cartea judecătorilor	Os		Prorocia lui Osie	
Rt	Cartea Ruth	Ioil		Prorocia lui Ioil	
1 Sm	Cartea dintâiu a lui Samuil, carea noi întâie a împăraților o numim	Am		Prorocia lui Amos	
2 Sm	Cartea a doao a lui Samuil, carea noi a doao a împăraților o zicem	Avd		Prorocia lui Avdie	
3 Împ	Cartea împăraților a treia, după ovrei întâie a lui Malahie	Iona		Prorocia Ionei	
4 Împ	Cartea împăraților a patra, după ovrei a lui Malahie a doao	Mi		Prorocia lui Mihei	
1 Par	Cartea 1 paralipomenon	Naum		Prorocia lui Naum	
2 Par	Cartea a doao paralipomenon	Avc		Prorocia lui Avacuc	
Ezr	Cartea întâie Ezdrei	Sof		Prorocia lui Sofonie	
Ne	Cartea lui Neemie, carea și a Ezdrei a doao să zice	Ag		Prorocia lui Agghei	
Tov	Cartea lui Tovie	Za		Prorocia lui Zaharie	
Idt	Cartea lui Iiudith	Mal		Prorocia lui Malahie	
Est	Cartea Esthir	1 Mac		Cartea dintâiu a Macaveilor	
Iov	Cartea lui Iov	2 Mac		Cartea a doao a Macaveilor	
Ps	Cartea psalmilor	Man		Rugăciunea lui Manasie, împăratului Iudei, când rob să ținea în Vavilon	
Pl	Cartea pildelor	3 Ezr		Cartea Ezdrii a treia	
Ecl	Cartea Ecleziastului	4 Ezr		Cartea Ezdrii a patra	
Cânt	Cântarea lui Solomon				
Înț	Cartea înțelepciunii				
				<i>Noul Testament</i>	
		Mt		Evanghelia de la Matei	
		Mc		Evanghelia de la Marcu	
		Lc		Evanghelia de la Luca	
		In		Evanghelia de la Ioan	